

به نام آنکه هستر نام از وی یافت

خلاصه

سبک‌شناسی علوم و فنون (۳) سال دوازدهم

(دروس چهارم و ده)

رئیس‌طالب خواه

@Dordeadab

سبک‌شناسی درس اول

سبک‌شناسی قرن‌های دوازدهم و سیزدهم (دورهٔ بازگشت و بیداری)

سبک‌شناسی عصر بیداری }
 (الف) سبک شعر
 (ب) سبک نثر

- ۱- سادگی و روانی بارزترین شاخصه زبان شعر در این دوره
- ۲- به دلیل موقعیت اجتماعی و انقلابی، برای عامهٔ مردم قابل فهم است.
- ۳- توجه به مردم و استفاده از شعر برای آگاه‌سازی آنان که باعث شد شاعران شعر را متناسب با زبان و فهم مردم عادی، محاوره‌ای بیان کنند.
- ۴- شعرعمومیت یافت.
- ۵- شعر به‌عنوان زبان بُرنده نهضت در اختیار روزنامه‌ها قرار گرفت.
- ۶- ملک‌الشعرا بهار و ادیب‌الممالک فراهانی با آگاهی از سنت‌های ادبی به زبان پر صلابت گذشته وفادار ماندند.
- ۷- سید اشرف‌الدین گیلانی و عارف قزوینی به زبان ساده و صمیمی کوچه و بازار روی آوردند و از واژه‌ها و اصطلاحات موسیقی عامیانه و حتی واژه‌های فرنگی بهره بردند.
- ۸- توجه به واژگان کهن مثل بادافره، خلیدن، گلخن و ..... در شعر برخی شاعران دورهٔ بیداری دیده می‌شود.
- ۹- با توجه به ارتباط با اروپا و ظهور علوم و فنون جدید دایرهٔ واژگان شعر گسترش یافت.
- ۱۰- بسیاری از واژه‌های نو و فرنگی از جمله واژه‌ها و اصطلاحات انگلیسی، روسی، فرانسوی و ترکی وارد شعر شد.
- ۱۱- کم توجهی به کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی در شعر

علت کم توجهی به کاربرد جمله‌ها و ترکیب‌های زبانی در شعر عصر بیداری:

- ۱- گرایش صرف به محتوا
- ۲- عدم تسلط کافی بر ادبیات کهن
- ۳- شتاب در سُرّایش شعر به دلیل آگاه‌سازی مردم و انتشار آثار در روزنامه‌ها

سطح ادبی

- ۱- قالب‌های شعری دورهٔ بیداری تغییر چندانی نکرد.
- ۲- توجه به قالب‌های قصیده و مثنوی در شعر ملک‌الشعرا بهار و ادیب‌الممالک فراهانی بیشتر است.
- ۳- بسیاری از شاعران این دوره به زبان مردم کوچه و بازار شعر می‌گفتند.

- ۴- اغلب شعرا در قالب‌هایی مثل مستزاد، چهارپاره شعر می‌گویند.
  - ۵- شاعران به سرودن ترانه و تصنیف رغبت بیشتری داشتند.
  - ۶- گرایش شاعران دوره بیداری به قالب‌های کم کاربرد مثل مستزاد و چهارپاره زمینه را برای ظهور شعر نو فراهم کرد.
  - ۷- شاعرانی که به زبان مردم عادی شعر می‌گفتند به آرایه‌های بیان و بدیع و سنت‌های ادبی کمتر پایبند بودند.
  - ۸- شاعران شعر را وسیله‌ای برای بیان مقاصد خود می‌دانستند.
  - ۹- شاعران دوره بیداری تخیلات سراینده‌گان پیشین را در نظر داشتند.
  - ۱۰- شاعران دوره بیداری گاه با تأثیرپذیری از اوضاع اجتماع، نوآوری‌هایی در عرصه تخیل پدید آوردند.
  - ۱۱- شعرهای میرزاده عشقی نوآوری‌هایی در عرصه تخیل دارد.
۱- گروه سنت‌گرا که بسیار به سنت ادبی پایبند بودند. ۲- گروهی که به زبان کوچه و بازار شعر می‌سرودند پایبندی و احترام کمتری به سنت ادبی داشتند.	}	۱۲- از نظر موسیقی و عروض در شاعران این دوره دو گروه بودند

سطح فکری

- ۱- شعر عصر بیداری از نظر دورن مایه تحول چشمگیری داشت.
- ۲- به موازات حضور مردم در سیاست و اجتماع مضامین و اندیشه‌های تازه به شعر وارد شد.
- ۳- نگرش شاعران و نویسندگان این دوره نسبت به جهان بیرون تغییر کرد.
- ۴- مضامین کلی و ذهنی، مسائل اخلاقی، عارفانه‌سرایی و غزل‌گویی تا حد زیادی کارایی خود را از دست داد.
- ۵- نگرش شاعران از کلی‌نگری و ذهنیت‌گرایی به جزئی‌نگری و عینیت‌گرایی تغییر کرد (تغییر نگرش)
- ۶- مضامین سیاسی، اجتماعی و وطنی رونق یافت.

۱- آزادی ۲- وطن ۳- قانون ۴- تعلیم و تربیت جدید ۵- توجه به مردم ۶- دانش‌ها و فنون جدید	}	۷- درون مایه‌های شعر عصر بیداری شامل

شاخص‌های درون مایه‌های شعر عصر بیداری

آزادی

- ۱- در این دوره آزادی مترادف با (دموکراسی غربی) است.
- ۲- در این دوره آزادی مبین این معناست که مردم علاوه بر حقوق و آزادی‌های فردی، در جامعه و سرنوشت سیاسی - اقتصادی خود نیز دارای حق و امتیاز هستند.

وطن

- ۱- «وطن» در این دوره سرزمینی است با مردمی که مشترکات قومی و فرهنگی در زبانی دارد.
- ۲- «وطن» در این دوره مورد توجه شاعران بزرگی چون ملک‌الشعرا، بهار و ادیب‌الممالک فراهانی قرار گرفت.

قانون

- ۱- بنیادی‌ترین تفکر و خواست مشروطه خواهان «قانون جدید» بود.
- ۲- درون‌مایهٔ قانون با مشاهداتی که اروپا رفتگان و روشن‌فکران از ملل متمدن و قانون‌مند داشتند در سخن شاعران و نویسندگان دورهٔ بیداری راه یافت.

تعلیم و تربیت جدید

- ۱- ظهور مطبوعات و گسترش آن آگاهی را افزایش داد.
- ۲- با افزایش آگاهی همگانی جامعه لزوم تعلیم و تربیت عمومی با نگاه جدید مورد توجه مردم قرار گرفت.

توجه به مردم

- ۱- بارزترین ویژگی ادبیات عصر بیداری توجه به مردم است.
- ۲- شاعران دورهٔ بیداری به انعکاس خواست و علایق تودهٔ مردم پرداختند.
- ۳- نیازها و کاستی‌های محرومان جامعه موضوع سخن شاعران بود.
- ۴- شاعران به دفاع از کارگران و ضعیفان توجه داشتند.
- ۵- ابوالقاسم لاهوتی و فرخی یزدی شاخص‌ترین شاعران در حوزهٔ توجه به مردم بودند.
- ۶- جایگاه زنان در جامعه نیز مورد توجه شاعران دورهٔ بیداری قرار گرفت.

دانش‌ها و فنون جدید

- ۱- در شعر عصر بیداری ضرورت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی موجب توجه به دانش‌ها و فنون جدید شد.
- ۲- مضامین و اصطلاحات مربوط به دانش‌ها و فنون جدید در سخن شاعران دورهٔ بیداری، فراوان به چشم می‌خورد.

سبک نثر عصر بیداری

- ۱) از آغاز سلطنت ناصرالدین شاه تا پدید آمدن مشروطیت نثر فارسی که از زمان قائم مقام فراهانی به سوی سادگی رفته بود، به سمت روانی و سادگی پیش رفت.
- ۲) لغات دشوار در نثر عصر بیداری کمتر شد.
- ۳) درون‌مایهٔ نثر دورهٔ بیداری در سالهای نزدیک به انقلاب مشروطه آزادی و آزادی‌خواهی، سنت‌شکنی و تجددخواهی بود.

سبک نثر دوره بیداری (ویژگی‌ها)

سطح زبانی

- ۱- واژه‌ها و ترکیب‌های عربی ناآشنا در نثر عصر بیداری کمتر شد.
- ۲- بسیاری از لغات انگلیسی، ترکی و فرانسوی به نثر عصر بیداری وارد شد.
- ۳- عبارت‌های وصفی دور و دراز و لفظ‌پردازی‌های بیجا در نامه‌ها کاهشی آشکار یافت.
- ۴- نثر دوره بیداری ساده و قابل فهم است.
- ۵- در ساختار و ترکیب دستوری کلام عصر بیداری جمله‌ها درست‌تر و با طبیعت زبان هم آهنگ‌تر شد.

سطح ادبی

- ۱- نثر دوره بیداری قید و بندهای نثر مصنوع و فنی را کنار گذاشت.
- ۲- نثر دوره بیداری گزارشی و ساده است.
- ۳- صنایع ادبی از نثر عصر بیداری جدا شد و نثر در خدمت بیان خواست و آرزوهای مردم به شکلی پویا ظاهر شد.
- ۴- ضعف تکنیکی در اغلب داستان‌های عصر بیداری، حضور راوی سوم شخص در بعضی صحنه‌های داستان و سخن گفتن راوی با خواننده است که امروزه کاربرد چندانی ندارد.
- ۵- نویسندگان عصر بیداری، داستان را مطابق ذوق عامه مردم می‌نوشتند.
- ۶- سبک نویسندگی نویسندگان عصر بیداری مطابقت کاملی با ادبیات داستانی جدید نداشت.

سطح فکری

- ۱- درون‌مایه نثر دوره بیداری همانند شعر دوره بیداری است.
- ۲- نثر دوران مشروطه با ویژگی‌های نوگرایی، تجددخواهی و آزادی طلبی با هدف تأثیر بر عامه مردم گسترش یافت.
- ۳- از شاخه‌های ارزنده نثر عصر بیداری که چشم نواز است طنز سیاسی - اجتماعی است.
- ۴- دشمنی با استعمار و استبداد موضوع نثر روزنامه‌ای شد.
- ۵- نثر داستانی عصر بیداری به موضوع تنفر از خرافات می‌پردازد.
- ۶- حقوق مدنی زنان در کنار موضوع تعلیم و تربیت نوین و همگانی مورد توجه نویسندگان عصر بیداری قرار گرفت.

سبک‌شناسی درس دهم

سبک‌شناسی دوره معاصر در شعر

مکتب‌شناسی دوره معاصر

الف - سطح زبانی:

- ۱) لغات و ترکیبات امروزی و جدید وارد شعر شده است.
- ۲) دست شاعر برای استفاده از همه واژه‌ها باز است.
- ۳) سادگی و روانی زبان شعر و جمله‌بندی‌های ساده در شعر معاصر کاملاً چشمگیر است.

ب - سطح ادبی:

- ۱) آرایه‌های بیانی و بدیعی به صورت طبیعی وارد شعر می‌شود.
- ۲) علاوه بر قالب‌های سنتی، قالب نیمایی و سپید پر کاربرد است.
- ۳) در اشعار نو تساوی طولی مصراع‌ها رعایت نمی‌شود و مصراع‌ها از نظر تعداد پایه‌های آوایی هم‌اندازه نیستند.
- ۴) ابهام در شعر معاصر پسندیده است و معنی‌گریزی، از ویژگی‌های شعر این دوره است.
- ۵) صور خیال، جدید و نو هستند و تکرار تصاویر شاعران دوره‌های قبل نیستند.
- ۶) گرایش به نماد در تصاویر شعری بیشتر می‌شود.
- ۷) انتخاب وزن، متناسب با لحن طبیعی گفتار و زبان شعر است.

نکته: از آنجا که شعر نو نیمایی رواج یافته و سنت‌شکنی‌ها در قالب شعر و موسیقی و قافیه مقبول طبع بسیاری قرار گرفته است، تغییر در قالب‌های شعری مشهود است و واحد شعر بیشتر بند است تا بیت.

ج - سطح فکری:

- ۱) معشوق در ابیات معاصر مانند دوره‌های آغازین شعر فارسی زمینی است.
- ۲) مخاطب شعر عامه مردم، هستند.
- ۳) تفکر شاعر بیشتر زمینی و پیرامون امور دنیوی است.
- ۴) موضوع شعر محدود نیست، بسیار تنوع دارد و شاعر برای انتخاب موضوع آزاد است.
- ۵) مفاهیم خصوصی، سیاسی و اجتماعی بسیار مورد توجه شاعران قرار گرفته‌اند.
- ۶) لحن شاعر صمیمانه و متواضعانه است.
- ۷) مدح و ذم و هجو در شعر این دوره بسیار کم است.

سبک شناسی نثر دوره معاصر

الف - سطح زبانی

- ۱) در نثر این دوره شماری از واژه‌های اروپایی به زبان فارسی راه یافته‌اند.
- ۲) از واژه‌های عربی (نسبت به گذشته) کاسته شده است.
- ۳) بسیاری از واژه‌ها، کنایات و اصطلاحات عامیانه وارد نثر داستانی این دوره شده‌اند.
- ۴) نثر داستانی در این دوره به شدت تحت تأثیر گفتار و محاوره اقشار اجتماعی ایران است.
- ۵) بسیاری از افعال حذف می‌شوند و ساختار نحوی جمله‌ها به هم ریخته است و کوتاهی جملات و فعل‌ها در کلام فراوان دیده می‌شود.

ب - سطح ادبی:

- ۱) در این دوره گونه‌های نثر فنی و مصنوع جایگاهی ندارند.
- ۲) توصیف پدیده‌ها و شخصیت‌ها در نثر این دوره عینی، کوتاه بیرونی و مشخص است.
- ۳) قالب‌ها و ساختار داستانی متنوع و گوناگون است؛ سفرنامه، خاطره، داستان کوتاه و بلند، نثر تحقیقی و دانشگاهی، رمان، نمایشنامه و ... مورد توجه نویسندگان معاصر قرار گرفته است.
- ۴) در نثر این دوره سبک‌های متفاوتی در داستان نویسی وجود دارد؛ برای نمونه بر اساس نام نویسنده: سبک جمال‌زاده، سبک آل‌احمد، سبک هدایت و سبک دولت‌آبادی.

ج - سطح فکری:

- ۱) نثر داستانی این دوره تنوع مضمون دارد؛ مانند داستان‌های اقلیمی، شهری، کودکانه، زنانه و ...
- ۲) رمان‌های تاریخی، سیاسی، علمی، فلسفی و ... نگاشته می‌شوند.
- ۳) اساطیر یونانی، رومی، هندی و عبری رد پای آشکاری در داستان‌نویسی معاصر دارند.
- ۴) مکتب‌های فلسفی و ادبی قرن نوزدهم و بیستم اروپا مانند رمانتیسم در ادبیات داستانی این دوره حضوری آشکار و تأثیرگذار دارند.
- ۵) از موضوعات عمده داستان در این دوره می‌توان به عشق، انسان، ستیز با خرافات، آموزش و پرورش، نفت، مسائل زنان، روشن فکری، سرمایه‌داری، کارگری، سیاست، استبداد، انقلاب، جنگ و ده‌ها موضوع دیگر اشاره کرد.

سبک شناسی شعر دوره انقلاب اسلامی:

۱- سطح زبانی:

- ۱) زبان و واژگان شعری در قصاید دوره انقلاب به سبک خراسانی نزدیک است.
- ۲) واژگان متناسب با دین، جبهه و جنگ، شهادت، ایثار و وطن‌دوستی در شعر و نثر این دوره بیشتر شده است.
- ۳) باستان‌گرایی و علاقه فراوان به استفاده از واژه‌های کهن در زبان شعر این دوره محسوس است.

۴) آشنایی زدایی زبانی و روی آوردن به ترکیب‌های بدیع و بی‌سابقه یکی از مشخصه‌های دیگر شعر این دوره است که در نتیجه روی آوردن به مفاهیم انتزاعی حاصل شده است.

۲- سطح ادبی:

- ۱) در دهه‌های چهل و پنجاه، شعر نیمایی مورد توجه روشن‌فکران بود؛ اما بعد از پیروزی انقلاب، قالب‌های سنتی مورد توجه قرار گرفت و شیوه نیمایی به ویژه در میان جوانان و انقلابیون تا حدودی از رونق افتاد و قالب‌های قصیده و غزل رایج شدند؛
- ۲) در شعر سنتی این دوره تقلید از سبک عراقی و خراسانی و تمایل به آن‌ها زیاد است.
- ۳) گرایش به خیال‌بندی، شعر برخی شاعران این دوره را گاه به شعر بیدل و صائب نزدیک کرده است.
- ۴) در سال‌های نخستین، شعر این دوره از تمثیل و نمادگرایی کمتر بهره گرفته است و شاعران به صراحت بیان روی آورده‌اند؛ اما به تدریج با الهام از فرهنگ اسلامی، تمثیل و نماد در ادبیات راه پیدا کرد.

۳- سطح فکری:

- ۱) در شعر این دوره شاعران به مفاهیم و مضامین اسلامی به ویژه فرهنگ عاشورایی توجه نمودند.
- ۲) روح حماسه و عرفان در شعر این دوره آشکار است. در حماسه بعد زمینی غلبه دارد و در عرفان بُعد آسمانی؛ تلفیق این دو را در غزل حماسی انقلاب می‌توان دید.
- ۳) روی آوردن به مفاهیم انتزاعی در شعر این دوره آشکار است.
- ۴) فرهنگ دفاع مقدس یکی از اصلی‌ترین درون‌مایه‌های شعر این دوره است.

سبک‌شناسی نثر دوره انقلاب اسلامی

الف - سطح زبانی

- ۱) زبان داستان‌ها به ویژه در زمان جنگ بیشتر عامیانه است.
- ۲) ساده‌نویسی که در دوره‌های پیش شروع شده بود، در این دوره نیز ادامه یافت.
- ۳) با انقلاب اسلامی و وقوع جنگ تحمیلی، بسیاری از واژه‌های مربوط به فرهنگ ایثار و شهادت و مبارزه و مقاومت وارد زبان داستان این دوره شد. البته بیشتر این واژه‌ها برگرفته از فرهنگ اسلامی است.

ب - سطح ادبی

- ۱) از پایان دهه پنجاه تا پایان دهه شصت، گرایش به داستان‌های بلند بیشتر از داستان‌های کوتاه است. در صورتی که قبل از انقلاب اقبال به داستان کوتاه، هم در میان مردم و هم بین نویسندگان وجود داشت. این روند از آغاز دهه هفتاد شکل دیگری به خود گرفت و گرایش به داستان کوتاه بیشتر شد.
- ۲) در دهه نخست انقلاب، دوری از سبک‌های جدید داستان دیده می‌شود اما به تدریج به ویژه بعد از جنگ، گرایش به سبک‌های جدید داستان نویسی مانند جریان سیال ذهن بیشتر می‌شود و نیز در دهه هشتاد شاهد داستانک نویسی (مینی‌مال) و مدرن‌نویسی هستیم.
- ۳) گرایش به برخی قالب‌های دیگر مانند خاطره، قطعه ادبی، سفرنامه، شرح حال و نوشته‌های ادبی - تحقیقی رایج شد.

۱) تنوع موضوع یکی از خصایص برجسته ادبیات داستانی پس از انقلاب است.

دگرگونی‌های بنیادی، مانند مقاومت هشت ساله مردم در جنگ تحمیلی و استکبار ستیزی، سرچشمه‌ای برای نویسندگان بعد از انقلاب شد؛

۲) اندیشه حاکم بر داستان‌های دهه اول پس از پیروزی انقلاب، ابتدا سیاسی بودن و در مرحله بعد، اجتماعی بودن است؛

۳) از مضامین نثر این دوره می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

بی توجهی به مادیات، دعوت به اخلاقیات، استکبار ستیزی، مبارزه با بی عدالتی اجتماعی، استقبال از شهادت و فرهنگ ایثار و دفاع از وطن.

۴) یکی از ویژگی‌های ادبیات داستانی معاصر تا پیش از انقلاب، غیردینی و گاه ضددینی بودن آن است. حتی گاهی در آثار غیردینی مبارزه با اصل اسلام و تعالیم آن دیده می‌شود. در حالی که در ادبیات بعد از انقلاب چهره دین و دین‌داری در داستان‌ها بسیار مطلوب منعکس شد.

۵) تفکر انسان‌گرایانه (اومانیزم) که در آثار قبل از انقلاب وجود داشت، گاهی در برخی از آثار بعد از انقلاب به گونه‌ای کمرنگ مشاهده می‌شود.